

Socialno delo s starimi ljudmi in nova socialna zakonodaja

»Nič dobrega za ljudi – nič dobrega za socialno delo«

Nekatere značilnosti socialnega dela s starimi ljudmi

Demografske spremembe, ki jih nekateri poimenujejo tudi demografski preplah, so v javnosti pogosto prikazane kot grožnja mlajšemu prebivalstvu, pa čeprav je daljšanje življenjske dobe kvečjemu dosežek naše civilizacije, saj v zgodovini človeštva tega pojava še nismo doživeli (Mali, 2009a; Lymbery, 2005; Wilson, 2001). Spremembe razmerij med starim in mladim prebivalstvom so po mnenju nekaterih tragične, vendar jih lahko razumemo tudi kot priložnost za iskanje novih oblik sožitja in solidarnosti v družbi. V socialnem delu znamo razbrati možnosti za pozitivno vrednotenje starosti in vidimo izziv za razvoj specializiranega področja socialnega dela, torej socialnega dela s starimi ljudmi, ki bo v prihodnosti imelo tudi ključno vlogo pri zagotavljanju družbene stabilnosti.

Poslanstvo socialnega dela s starimi ljudmi temelji na povečevanju zmožnosti in sposobnosti starih ljudi za soočanje s težavami in premagovanje problemov (Mali, 2008). Pri tem upoštevamo nekatera načela, denimo, mobilizacijo moči in sposobnosti starih ljudi, maksimalno funkcioniranje, zagotavljanje okolja, ki človeka ne bo omejevalo, etičnost, spoštovanje etničnih razlik, sistemsko perspektivo, postavljanje ustreznih ciljev (Burack-Weiss in Brennan, 1991). Načela poudarjajo specifičnost socialnega dela, saj temeljijo na celostnem razumevanju človeka in njegovih potreb. Poudarek je na uveljavljanju uporabnika. Stari človek je partner v procesu pomoči, zato postavijo v ospredje njegovo pravico do izbire različnih vrst pomoči, poudarijo njegovo aktivno vlogo pri iskanju rešitev in soustvarjanju odgovorov s pomočjo strokovnjaka, socialnega delavca.

Socialno delo s starimi ljudmi ne glede na okolje, v katerem poteka, po mnenju Jane Mali (2009b) deluje na mikroravni (ravni posameznika), na mezoravni (ravni skupnosti in institucij) in na makroravni (družbeni ravni). Po Koskinenu (1997) pomaga socialni delavec starim ljudem tako, da skupaj z njimi krepí njihove zmožnosti in sposobnosti za soočanje s težavami in premagovanje problemov. Pri tem se socialni delavci soočajo z različnimi situacijami: ranljivostjo starih ljudi, demenco, zelo starimi ljudmi, osamljenostjo, družinami v stiski, medgeneracijskimi odnosi, različno narodnostjo starih ljudi, starimi osebami s posebnimi potrebami, slepimi starimi ljudmi,

alkoholizmom pri starih ljudeh, starimi ljudmi, ki živijo sami, stresom v starosti, samomorilnostjo med starimi ljudmi, nasiljem, različno spolno usmerjenostjo starih ljudi, posledicami holokavsta in drugimi značilnostmi. Naštete situacije kažejo, da so stari ljudje izrazito heterogena skupina posameznikov, kar je za socialno delo na mikroravni pomembno spoznanje.

Naše življenje je nujno povezano s skupnostjo. Za socialno delo s starimi ljudmi na mezoravni pa je pomembno, kako lahko v skupnosti okrepimo medgeneracijsko povezanost, kaj pri tem lahko storijo organizacije v skupnosti in kako lahko skupnost aktiviramo. Socialni delavec pomaga staremu človeku in njegovi družini dobiti pomoč različnih služb, ki so na voljo v njihovem okolju, in storitve koordinira. Na podlagi poznavanja potreb starih ljudi socialni delavec pripomore k razvijanju in povezovanju raznih služb in storitev (Mali, 2008: 65).

Na makroravni govorimo o povezanosti ukrepov države s prvima dvema ravnema. Naloga socialnih delavcev je pomagati pri oblikovanju takšnih političnih struktur, ki bodo na lokalni in nacionalni ravni temeljile na potrebah starih ljudi, ki bodo krepile moč starih ljudi in njihovo vlogo v družbi. Socialni delavci si prizadevajo odpraviti diskriminatorski odnos do starih ljudi (za diskriminacijo starih ljudi pogosto zasledimo angleški izraz [*ageism*], pri nas se še uveljavlja prevod starizem) in stare ljudi okrepiti za pridobivanje socialnih, ekonomskih in političnih pravic (Mali, 2008: 65).

Socialno delo s svojim specifičnim znanjem in vedenjem o pomoči starim ljudem deluje na vseh treh ravneh. Delo s starimi ljudmi najpogosteje izvajamo v službah socialnega varstva, delamo s posamezniki, družinami, družbenimi skupinami, v skupnosti in s skupnostjo, praviloma v tesnem sodelovanju z državo. Nemogoče je opravljati socialno delo zgolj na eni ravni. Socialno delo ni le interdisciplinarno, ampak tudi povezuje več različnih ravni bivanja (Flaker, 2012). Ne moremo ga omejiti le na eno samo dimenzijo ali reducirati na en prostor. Vsaka sprememba, ki jo sproži posameznik (s pomočjo socialnega delavca), se odraža na preostalih ravneh. Odraža pa se tudi v odnosu do drugih strok in strokovnjakov, ki delajo s starimi ljudmi, pri čemer se pokažejo zlasti tiste, ki jih socialno delo pri svojem delovanju še posebej poudarja. Ena teh je, da stari ljudje niso zgolj pasivni prejemniki pomoči, temveč oblikovalci in ustvarjalci kakovostnega življenja v zadnjem obdobju človekovega življenja. Socialni delavci s takšnim prizadevanjem odpravljajo predsodke do starih ljudi kot zgolj zajeđavcev družbene blaginje, in opozarjajo na morebitne nove oblike sožitja različnih starostnih skupin v družbi. Ob čedalje močnejšem zavedanju povečevanja starejšega prebivalstva postajajo vprašanja solidarnosti in sožitja ljudi v sodobni družbi čedalje bolj aktualna. Zanimivo je, da smo šele s podaljševanjem življenjske dobe človeštva postali pozorni na vzpostavljanje in ohranjanje solidarnosti, enega ključnih fenomenov človeške civilizacije. Ne glede na razloge, ki so nas pripeljali do zavedanja pomena medčloveške solidarnosti, je pomembno, da razvijamo različne oblike solidarnosti in z njimi skrbimo za obstoj naše civilizacije.

Metodologija raziskovanja učinkov nove socialne zakonodaje

V začetku letošnjega leta je začela v Sloveniji veljati nova socialna zakonodaja, in sicer Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (Ur. l. RS 61/2010), in Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (Ur. l. RS 62/2010). V medijih smo spremljali zaskrbljenost strokovne javnosti o učinkih nove zakonodaje, preobremenjenost socialnih delavcev na centrih za socialno delo z reševanjem vlog za dodelitev socialnih pravic, množično odpovedovanje pravicam do varstvenega dodatka in do državne pokojnine, slabovoljnost državljanov nad sprejetimi ukrepi in celo pomisleke o obstoju

socialne države. Medijska odmevnost je tako močno vplivala na nas, da smo se odločili raziskati prve učinke nove socialne zakonodaje na način, ki upošteva mnenje ljudi, omogoča raziskovalcem, da jim prisluhnejo, zato smo izvedli kvalitativno raziskavo. Takšno raziskovanje je tudi sicer zelo blizu temeljnemu načelom socialnega dela, kakor tudi že prej omenjenim načelom socialnega dela s starimi ljudmi. Metodologija kvalitativnega raziskovanja postavlja v izhodišče intervjuvanca, njegov pogled na raziskovalni problem in raziskovalca postavi v vlogo tistega, ki posluša, usmerja pogovor v raziskovanje raziskovalnih vprašanj, a obenem odpre prostor, da intervjuvanec izrazi tisto, kar je pomembno tudi zanj.

Mesec (1998: 28) navaja tri ključne značilnosti kvalitativnega raziskovanja: (1) raziskovalec naj bi svoja prizadevanja usmeril na stvarne življenjske probleme ljudi, ne na odmaknjene akademske probleme; (2) pri raziskovanju naj bi bil sprejemljiv in odprt za vsestransko različne podatke o raziskovanih, ne samo za podatke, ki so pomembni z vidika njegove teorije; (3) raziskovane naj bi proučeval v njihovem vsakdanjem življenjskem kontekstu. Sledili smo vsem trem značilnostim. Za izhodišče raziskovanja smo uporabili medijske objave, iz katerih smo razbrali, da nova socialna zakonodaja v življenje ljudi vnaša resnične probleme. Raziskovalno zanimanje smo usmerili v doživljanje ljudi, ki imajo neposredno izkušnjo z novo socialno zakonodajo. Pri tem smo bili odprti za različna menja in stališča vprašanih, saj smo domnevali, da so kot strokovnjaki iz izkušenj najboljši poznavalci vplivov nove socialne zakonodaje na njihovo vsakdanje življenje. Aktualnost raziskovalne teme smo raziskovali v tistih institucionalnih okoljih, ki so neposredno povezana z izvajanjem nove socialne zakonodaje. Tako smo po eni strani ohranili pomen aktualnosti raziskovalne teme (vstopili smo v prostore, v katerih je raziskovalni problem obstajal), po drugi pa spremljali čustvene odzive na obravnavano tematiko.

Raziskovanje na terenu so opravile študentke 3. letnika Fakultete za socialno delo, smeri socialno delo s starimi ljudmi, v tednu strnjene prakse od 16. do 20. januarja 2012. Opravile so 25 intervjujev s starimi ljudmi in zaposlenimi v domovih za stare, na centrih za socialno delo, v dnevnem varstvu (t. i. dnevnem centru aktivnosti), torej v tistih formalnih oblikah pomoči, ki so pri nas najpogostejše. Spodaj analiziramo gradivo intervjujev z uporabniki (devetimi starimi ljudmi), socialnimi delavkami (šestimi iz domov za stare ljudi, dvema iz dnevnih centrov aktivnosti, šestimi iz centrov za socialno delo in ene iz organizacije za pomoč na domu) in upravno delavko, zaposleno na centru za socialno delo. Vzorec je priročen (Mesec, 1997), saj je sestavljen iz institucij in oseb, ki so bile pripravljene sodelovati v raziskavi, in je obenem tudi priložnost po opredelitvi Kalton in Vehovar (2001), saj smo v raziskavo vključili tiste institucije, v katerih so študentke opravljale prakso.

Intervjuje s starimi ljudmi smo opravili na podlagi naslednjih smernic:

1. Vpliv nove zakonodaje na življenje ljudi:
 - Kateri pravici ste se na podlagi nove zakonodaje odpovedali?
 - Zakaj ste se tej pravici odpovedali?
 - Kakšne spremembe prinaša odpoved tej pravici v vaše življenje?
 - Kako boste nadomestili finančni primanjkljaj?
 - Čemu se boste verjetno morali odpovedati v prihodnje?

2. Odnos zaposlenih na centru za socialno delo:
 - Kako so vam zaposleni na centru za socialno delo pomagali pri izpolnjevanju vloge?
 - Kako so vam zaposleni na centru za socialno delo pomagali pri oddaji vloge?

- Kako so vam zaposleni na centru za socialno delo pomagali pri reševanju osebne stiske, ki vam jo povzroča odpoved določeni pravici?
- V katerih primerih ste odšli po pomoč na center za socialno delo pred uvedbo nove zakonodaje in v katerih primerih bi prišli po pomoč na center za socialno delo v prihodnje?

S socialnimi delavkami so študentke opravile intervjuje na podlagi naslednjih smernic:

1. Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev:

- Kakšne spremembe prinaša zakon v življenje ljudi? Navedite konkretne primere.
- Kakšne spremembe prinaša zakon na vaše področje strokovnega dela? Navedite konkretne primere.
- Kakšne spremembe prinaša zakon za socialno delo kot znanost in stroko? Navedite konkretne primere.

2. Zakon o socialnovarstvenih prejemkih:

- Kakšne spremembe prinaša zakon v življenje ljudi? Navedite konkretne primere.
- Kakšne spremembe prinaša zakon na vaše področje strokovnega dela? Navedite konkretne primere.
- Kakšne spremembe prinaša zakon za socialno delo kot znanost in stroko? Navedite konkretne primere.

3. Nova zakonodaja in socialno delo:

- Kako razrešujete dilemo med izvajanjem javnih pooblastil, ki jih določa nova zakonodaja, in doktrino socialnega dela, določeno s Kodeksom etike socialnih delavk in delavcev Slovenije?
- Katera določila Zakona o socialnovarstvenih prejemkih so po vašem mnenju v nasprotju s Kodeksom etike socialnih delavk in delavcev Slovenije? Odgovore podprite s konkretnimi primeri!
- Katera določila Zakona o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev so po vašem mnenju v nasprotju s Kodeksom etike socialnih delavk in delavcev Slovenije? Odgovore podprite s konkretnimi primeri!

Učinki nove socialne zakonodaje na življenje starih ljudi

Uporabniki so enotnega mnenja, da nova socialna zakonodaja ljudem ne prinaša nič dobrega. Takšnega mnenja so ne glede na to, ali pravice na podlagi nove zakonodaje uveljavljajo ali pa se jim odpovedujejo. Odpovedovanje pravicam je skrb zbujujoče, saj kaže na to, da imamo pravice na področju socialnega varstva zgolj na deklarativni ravni in so same sebi namen. Ljudje se množično odpovedujejo varstvenemu dodatku in državni pokojnini. Samo do konca leta 2011 je Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje prejel približno 9700 zahtevkov za odpoved pravice do varstvenega dodatka (približno 20,8 odstotka upravičencev) in približno 1800 zahtevkov za odpoved pravice do državne pokojnine (13 odstotkov upravičencev) (Repovž, 2012). Varstveni dodatek zdaj dobiva le 10.800 posameznikov, še decembra 2011 pa je bilo do njega upravičenih skoraj 50.000 ljudi (Hočevnar 2012). Še bolj zastrašujoč je podatek, da kar 21.000 ljudi ne izpolnjuje več pogojev

zanj. Podatki nazorno kažejo, da so z novo socialno zakonodajo stari ljudje, ki že sicer spadajo v najrevnejši del prebivalstva, še bolj ranljivi in potisnjeni v življenje pod pragom revščine.

Stari ljudje se odpovedujejo pravici do varstvenega dodatka predvsem zaradi strahu, da bi po njihovi smrti svojci morali vračati sredstva, ki so jih prejeli kot varstveni dodatek: »Zaradi družine, ker ne želim, da po moji smrti odplačujejo moje račune.« Podobno velja tudi za tiste, ki so se odpovedali pravici do državne pokojnine. Strah jih je tudi, da bi s tem, ko prejema državno denarno pomoč, ogrozili stanovanjsko in materialno eksistenco svojcev: »Da mi ne bi vzeli hiše, za katero sem zelo garala in zato, da ne bi obremenila sorodnikov oziroma sina.« Seveda odpovedovanje pravicam ljudem ne prinaša rešitev iz stiske. Potisne jih v še hujšo stisko, saj tudi iskanje nadomestnih sredstev za preživetje prinaša zgolj kratkoročne rešitve. Sogovornica na primer navaja: »Znašla se bom, saj živim na podeželju in bom komu kaj pomagala ter dobila v zameno hrano ali pa nekaj denarja. Na podeželju je glede tega lažje kot kje v bloku.«

Odpoved varstvenemu dodatku pomeni od 150 do 155 evrov na mesec manj, kar ni zgolj finančno breme, ampak se odraža tudi na njihovem slabšem splošnem počutju:

Odpovedala sem se več kot 150 evrom, moja pokojnina pa je samo 200 evrov. Pa bi mi ta denar prišel še kako prav, ampak nisem hotela tvegati. Nikoli ne veš, kako bo z mojim sinom, ko se bo vrnil sem. Zadnje čase sem zaradi tega pod takim stresom, pred kratkim sem skoraj skup padla. Pa sekiram se, ker ne vem, kako bom lahko preživela s temi 200 evri na mesec, ampak nekako bom že.

Odpovedovanje pravic do varstvenega dodatka stare ljudi potisne v novo odvisnost od svojcev:

Ta odpoved prinaša kar precej sprememb, saj bom izgubila kar 155 evrov varstvenega dodatka, tako da bom morala zdaj živeti le z 226 evri. Tako se bom morala zdaj odpovedati marsikateri dobrini ali na primer izletu. Živeti bom morala še bolj skromno, kot sem doslej. Vendar še dobro, da imam tako dobre otroke, ki mi bodo finančno nekoliko pomagali.

Odvisnost starih ljudi od lastnih otrok je pogosto razlog, da stari ljudje odidejo v dom, torej stran, v prostor, kjer otrokom niso v breme. Pred novo socialno zakonodajo so državna sredstva v obliki denarnih socialnih prejemkov marsikateremu staremu človeku omogočila, da so lahko bili dalj časa samostojni in neodvisni od otrok. Zdaj ne bo več tako: »Zdi se mi tudi, da je to tako neumno, da morajo zdaj otroci meni dajati denar, da bom lahko živela dokaj dobro, ne vem, kako bi s tem denarjem živela nekje v mestu, v nekem najemniškem stanovanju.«

Tudi če ohranijo pravico do varstvenega dodatka, se odvisnosti od svojcev ne izognejo. Ohranitev pravice njihovo odvisnost od svojcev poveča, to pa jih še dodatno obremenjuje. Samostojno in od svojcev neodvisno življenje je ključni dejavnik kakovostnega življenja v starosti. Prizadevanje za kakovostno starost pa je zaveza naše države, jasno izražena v še veljavnem nacionalnem programu Strategije varstva starejših do 2010 (MDDSZ, n. d.), kakor tudi v novi strategiji, ki je še v pripravi. Torej: nova socialna zakonodaja ne omogoča kakovostne starosti in je v tem pogledu v nasprotju z veljavno in načrtovano socialno politiko staranja. Drugi paradoks, povezan z uveljavljanjem nove socialne zakonodaje, se veže na evropsko leto 2012. Evropski parlament je 7. julija 2011 sprejel sklep, da bo leto 2012 posvečeno aktivnemu staranju in medgeneracijski solidarnosti. Prav v takem tematskem letu sprejemamo in izvajamo politiko, ki ruši medgeneracijsko sodelovanje, predvsem pa starim ljudem onemogoča samostojno in aktivno življenje.

Odpovedovanje varstvenemu dodatku je odpovedovanje številnim dobrinam. Naši sogovorniki si sicer še ne predstavljajo dovolj dobro, čemu se bodo morali odpovedati, se pa dobro zavedajo,

da bo njihovo življenje v prihodnje skromnejše, da bodo morali skrbno načrtovati porabo denarja, iskati dodatne vire za preživetje in se odpovedati številnim dobrinam. Predvidevajo, da se bodo morali odpovedovati izletom, članarinam (npr. za društvo upokojencev) in obleki. Upokojenka, sladkorna bolnica, zaradi zmanjšanih prihodkov ne bo mogla več kupovati dietne prehrane:

Veliko denarja dam za najemnino in zdravila, saj imam sladkorno in še druge bolezni. Na koncu mi ostane zelo malo, kar porabim za hrano, ki mora biti tudi posebna, dietna zaradi sladkorne. Rada bi si kupila tudi kakšno novo obleko, pa ne bom mogla. Pa to me še ne skrbi toliko – bom pa v teh starih cunjah hodila naokoli. Bolj me skrbi za hrano, saj imam zelo rada mleko, pa si ga ne bom mogla več privoščiti. Tudi kavi se bom morala odpovedati. Zato je pa še sreča, da lahko pridem v DCA (dnevni center aktivnosti, op. a.) na kavo in klepet.

Dobrine, ki jih sogovornica omenja kot priboljške, dejansko niso priboljški, večinoma so to osnovne dobrine, del sodobne eksistence – torej hrana in obleka. Pomanjkanje sredstev pa sogovornico utegne oropati še socialnih stikov, ki jih ima v dnevnem centru aktivnosti, saj mora za obiskovanje centra plačati članarino.

Sogovornica, ki se je odpovedala državni pokojnini, zelo nazorno opiše, kako bo nakupe v trgovini opustila in se prehranjevala s hrano, ki jo bo pridelala na vrtu. Uživanje hrane z vrta utegne, še posebej v zimskem času, zmanjšati kakovost prehranjevanja. Slabše prehranjevanje bo slabo vplivalo na zdravje starih ljudi (in povzročilo večje stroške v zdravstveni blagajni). Učinkov nove socialne zakonodaje ne moremo meriti samo s tem, kar bomo privarčevali na področju socialne varnosti, saj manjši stroški izdatkov za socialno varnost lahko pomenijo večje izdatke v drugih resorjih.

Druga intervjuvanka, ki se je odpovedala državni pokojnini, pravi takole: »Z možem bova morala bolj varčevati, ker ima le on pokojnino. Za položnice morava imeti. Kurila bova le, ko bo zelo mrzlo. Varčevala bova pri elektriki (radio, pralni stroj).« Res da je varčevanje paradni konj neoliberalističnih vlad, a vprašanje je, ali so si takšne varčevalne ukrepe predstavljali politiki, ko so sprejemali novo zakonodajo. Uveljavljanje nove socialne zakonodaje je »lep primer«, kako ukrepi, sprejeti na makroravni, vplivajo na življenje konkretnih ljudi, torej na mikroravni. Politiki sprejemajo odločitve, ki dramatično posegajo v življenje ljudi.

Številne stanovalce domov za stare skrbi, da ne bodo imeli dovolj denarja za plačevanje oskrbine v domu. Svojci so socialne delavke v domovih spraševali, ali naj se njihovi starši odpovedo pravici do varstvenega dodatka. Po mnenju nekaterih socialnih delavk bodo kar vsi stanovalci v domovih izgubili pravico do varstvenega dodatka, saj v domovih nimajo pregleda nad tem, kdo prejema varstveni dodatek, in ne bodo obveščali stanovalcev o tem, da morajo oddati vlogo za prejetje varstvenega dodatka. Prav tako svojci ne vedo, kaj naj v danih okoliščinah storijo, socialne delavke pa nimajo ustreznih odgovorov na njihove stiske. Omenjajo, da bomo v kratkem priče številnim življenjskim dramam stanovalcev in njihovih svojcev:

Po moje se ljudje ne bodo odločali, da bi šli v dom, tudi tisti, ki bi to potrebovali (na primer ljudje z demenco, ki ne morejo živeti sami brez pomoči, prav tako jim ne more pomagati nekdo, ki ni vsaj nekako poučen o tem, kako je treba delati s temi ljudmi, kaj je zanje potrebno, da se bodo počutili varne, pomembne, cenjene). Prav tako bodo v življenje stanovalcev bolj vpleteni svojci, saj na primer, če stanovalec ne bo dobil več varstvenega dodatka, bodo morali svojci doplačati oskrbnino. Menim tudi, da bodo nekateri naši stanovalci in njihovi svojci izgubili samostojnost, saj sami ne bodo zmožni plačevati doma in bodo na primer potrebovali pomoč občine, ki v zameno vedno zahteva neko premoženje.

¹ Vse tri kategorije so med seboj tesno povezane, pogosto so tudi medsebojno odvisne, a jih navajamo ločeno prav z namenom prikaza konkretnih učinkov uvajanja nove socialne zakonodaje.

² Glej tudi drug članek Jane Mali v tej številki na strani 86.

Odvisnost starih ljudi, stanovalcev domov, od svojcev bo še večja. Plačevanje oskrbnih stroškov pa bo dodatno obremenilo svojce. Pričakujemo lahko velikanski porast odpustov stanovalcev iz domov zaradi neplačevanja oskrbnih stroškov. Odpuščanje starih ljudi iz domov je v trenutku, ko skorajda ne premoremo ustreznih oblik pomoči za stare ljudi na domu in v skupnosti, nedo-

puslno. Po podatkih iz analize pomoči na domu (Nagode et al., 2011: 47) je v letu 2011 pomoč na domu prejemale le 1,7 odstotka oseb, starih 65 let in več, kar močno zaostaja za predvidenim ciljem Resolucije nacionalnega programa socialnega varstva 2006–2010 (Ur. l. RS 39/2006), ki predvideva 3-odstotno vključenost te populacije v omenjeno skupnostno obliko pomoči. Drugih skupnostnih oblik nimamo ali pa so v manjšini, kot denimo dnevno varstvo. Breme oskrbe bodo verjetno prevzeli svojci ali pa bodo stari ljudje prisiljeni živeti v tako slabih razmerah, kot smo jim bili priča v prvi polovici 20. stoletja.

Učinki nove socialne zakonodaje na socialno delo s starimi ljudmi

Socialne delavke opozarjajo na številne negativne posledice nove zakonodaje: (1) za uporabnike, (2) za stroko socialnega dela in (3) za družbo v celoti.¹

Že ob sprejetju zakonodaje je bilo pričakovati, da bodo uporabniki najprej in najbolj intenzivno občutili spremembe zakonodaje. Jasno je bilo, da je nova zakonodaja zožila krog upravičencev do večjega števila pravic oziroma da bodo prejemniki socialne pomoči marsikatero izgubili. Prvi meseci po uvedbi nove zakonodaje pa so pokazali tudi konkretne učinke. Kot kaže, so negativni ukrepi nove zakonodaje najbolj oškodovali prav stare ljudi, ki so se svojim pravicam v prvih mesecih uvajanja zakonodaje množično odpovedovali. Tako zaznavajo tudi socialne delavke: »Kopja se lomijo (varstveni dodatek, državna pokojnina) ravno na področju starih, na katerem delam, stari bodo še bolj osiromašeni, kot so že zdaj.«

Tudi socialne delavke pričakujejo, da se bo povečal pritisk, da bi zagotovili več oskrbe v skupnosti: »Po mojem bo več dela na terenu, saj se ljudje ne bodo več tako množično odločali za dom za stare ljudi, ker bo to zanje prevelik finančni zalogaj. Zato bodo ostajali doma, kar pomeni, da bodo potrebovali neko pomoč na domu.« Preusmeritev v oskrbo v skupnosti bi sicer lahko šteli med pozitivne učinke nove zakonodaje, a v tem trenutku nimamo razvitih služb, ki bi zagotavljale tako oskrbo, niti nimamo izdelanih načrtov, kako oskrbo v skupnosti za stare ljudi razvijati. To je izziv za socialno delo. Razviti bo treba metode, spretnosti in znanje za delo s starimi ljudmi v skupnosti:

... zaradi vračanja denarja bodo svojci bolj vpleteni v procese oskrbe, kar pa zagotovo pomeni, da bomo potrebovali nove pristope za delo z njimi. Dopolnjevati bomo morali svoje znanje z novimi pristopi, metodami, ki bodo ustrezen odgovor na novo zakonodajo.

Pomembno je, da razvijamo področje v skladu s potrebami starih ljudi in na način, ki omogoča aktivno vključenost starejše populacije pri oskrbi.²

Učinki na stroko so številni. Med najbolj vidnimi in negativnimi sta naraščanje administrativnih opravkov in, v nasprotju s temelji doktrine socialnega dela, krepitev birokratske vloge socialnih delavk: »Zelo težko je, da ne moremo vseskozi delati socialnega dela, katerega namen je, da delamo skupaj z ljudmi za njihovo boljše življenje. Vendar je delati tako čedalje težje, saj

nas zakonodaja vedno bolj omejuje.« Socialno delo je prezrto, načela strokovnega dela nepomembna, zakonodaja pa v nasprotju s kodeksom etike socialnih delavk in delavcev. Zakonodaja ne upošteva raznolikosti življenjskih situacij, v katerih se znajdejo ljudje:

... predvsem me motijo določila o starih, bolnih in invalidih, saj potrebujejo pomoč drugih, to pa se ne upošteva. V zakonu je namreč enako za tiste, ki so sposobni za delo ali pa nesposobni za delo. Za te je veliko težje, so diskriminirani in to sploh ni v skladu s kodeksom.

Nova zakonodaja diskriminira ljudi, povečuje neenakost in postavlja socialne delavke pred strokovno preizkušnjo. Osnovno poslanstvo socialnega dela je antidiskriminatorno ravnanje, nova zakonodaja pa jih sili k ravnanju, ki je v nasprotju z etiko in doktrino socialnega dela.

Dvojnost je problematična. Pomemben je samo denar, enaki zakoni za neenake ljudi. Zakon bi moral biti prilagojen posamezniku. Na primer, za kvadrature gledajo samo na kvadratne metre, ne na kakovost kvadrature. To pa je zelo različno za, recimo, novo stanovanje v Ljubljani ali za staro hišo nekje na vasi – kvadratura pa je določena za oba primera enako.

Tudi sogovornica, ki ni socialna, temveč upravna delavka, opozarja na zmanjševanje pomena ali boljše zaničevanje vloge socialnega dela:

In opažam, da se ljudje, ki so res v stiski, temu odpovedujejo, saj ne želijo, da bi njihovi otroci pomoč vračali. Tako pomoč ljudem trpi. Že sama, ki sem upravna delavka, vidim, da tako ne gre. Stroka socialnega dela je namenjena za pomoč ljudem in tu se mi zdi, da izgublja.

Nova zakonodaja postavlja socialne delavke v položaj nadzornikov življenja ljudi. Socialno delo izgublja zagovorniško funkcijo in postaja stroka v službi varčevalnih ukrepov neoliberalnega kapitalizma: »Socialne delavke postavlja v položaj birokratskih uslužbencev. Socialno delo ni več stroka, ampak je le birokracija, kjer se ne ukvarjaš več z ljudmi, ampak le s papirji. Zakonodaja pomeni korak nazaj za stroko in znanost socialnega dela.« Za socialne delavke je postalo pomembnejše preverjati upravičenost do socialnih pravic tako, da ljudem pravice omejujejo, ne pa da jim jih omogočajo pridobiti. Z novo zakonodajo so socialni delavci podlegli tveganjem, ki jih je Jordan (2012: 9) napovedal kot pritisk avtoritativnega režima, ki predpisuje omejevanje pravic, kontroliranje uveljavljanja pravic, kot ravnanje v skladu s politiko »zategovanja pasov« in še posebej kot uresničevanje restriktivnih ukrepov na področju socialnega varstva.

Socialne delavke razmišljajo tudi o družbenih razsežnostih uvajanja zakonodaje. Predvidevajo, da po novi zakonodaji celi družbeni segmenti ne bodo več upravičeni do denarne pomoči:

Predvsem srednji sloj ne bo imel možnosti za pridobitev kateregakoli od prejemkov, saj je zakon uvedel »lestvico« (otroški dodatek, denarna socialna pomoč, varstveni dodatek, državna štipendija), do katerega prejemka je vlagatelj najprej upravičen. Ker imajo družine iz srednjega sloja povprečne plače, morda le za kakšen odstotek presežejo cenzus, ki jim omogoča upravičenje do ene izmed dajatev. Tako bodo nekatere družine ostale skoraj ali celo čisto brez vsake dajatve ali subvencije.

Učinki nove socialne zakonodaje imajo velike družbene razsežnosti. Puljiz (2012: 13) opozarja, da se je družba v 19. in v prvi polovici 20. stoletja delila na socialne razrede, danes pa se deli na starostne razrede, o čemer pričajo številni izrazi, kot denimo: »stari ljudje«, »tretje življenjsko obdobje«, »upokoјenci«, »mladi, srednja generacija, stari« ipd. Doživeli smo premik od materialne identitete družbe k starostni. Z novo socialno zakonodajo pa ponovno vzpostavljamo delitev

družbe na socialne razrede in pri tem še posebej poudarimo skupino starih ljudi kot revno, odvisno od drugih starostnih skupin in diskriminirano zaradi starosti.

Socialne delavke ugotavljajo, da se bo razslojevanje v družbi povečalo. Na račun zmanjševanja srednjega sloja se bo povečal sloj revnih ljudi: »Pričakujem poslabšanje materialnega stanja vseh ljudi, ki prejemajo dodatke. Še bolj bodo potisnjeni na rob družbe. Manj denarja povzroči večjo izoliranost.« Povečevanje neenakosti ruši demokratično družbo, povečuje kulturo sovraštva in izključevanja, ne podpira različnosti posameznikov in vztrajno podira prizadevanja za ohranjanje človekovega dostojanstva.

Želje po družbi, v kateri vlada sožitje, solidarnost, medsebojna pomoč, bodo izpuhtele v nedosegljive sanje: »Na slabšem so predvsem starejši, ki prej niso delali (kmetje, ženske, ki so skrbele za gospodinjstvo), in tisti, ki so bili odpuščeni, tudi če jih niso po lastni krivdi in nimajo nobenih drugih sredstev za preživetje.« Avtonomnost ljudi in moč, da vplivajo na svoje življenje, bo manjša. Ne moremo vplivati na proces staranja, lahko pa vplivamo na to, kako bomo živeli na stara leta, a nova zakonodaja nas pri tem močno omejuje.

Poleg materialne revščine bodo ljudje zelo kmalu občutili socialno revščino, izgubili bodo stike z drugimi, njihove mreže bodo šibkejše.

Sklep

Nova socialna zakonodaja postavlja socialno delo v kočljiv položaj. Na eni strani življenjske situacije, v katerih se znajdejo stari ljudje, narekujejo pomoč socialnih delavcev. Kot kaže naša hitra ocena učinkov nove socialne zakonodaje, so socialne stiske starih ljudi večje. Na tem mestu povzemamo ključne: (1) odpovedovanje pravici do varstvenega dodatka zmanjšuje materialno in finančno zmožnost starih ljudi za samostojno življenje; (2) iskanje nadomestnih sredstev za preživetje pomeni zgolj kratkoročne rešitve in ne omogoča odpravljanja stisk; (3) povečuje se odpovedovanje osnovnim življenjskim potrebam, denimo po hrani, obleki, toplem stanovanju, stikom z drugimi ljudmi; (4) odpuščanje starih ljudi iz domov za stare postaja čedalje večja grožnja, s tem pa odvisnost starih ljudi od svojcev vse bolj realna posledica.

Na drugi strani pa pomanjkanje različnih oblik pomoči za stare ljudi in vloga socialnih delavcev in delavk pri izvajanju nove socialne zakonodaje ustvarjata podobo socialnega dela kot stroke, ki dokaj neučinkovito rešuje stiske starih ljudi. Ljudje izgublajo zaupanje v delo socialnih delavcev, celo socialni delavci sami ugotavljajo, da jih zahteve nove zakonodaje potiskajo pod mejo še sprejemljivega etičnega ravnanja. Takšno protislovje vsekakor ne sme postati značilnost socialne stroke tega desetletja in ga je treba čim hitreje odpraviti. Socialno delo mora v dani situaciji prepoznati lastne vire moči in pokazati zmožnosti in sposobnosti iskanja rešitev za premagovanje stisk, v katerih so se znašli stari ljudje ob uvajanju nove socialne zakonodaje. Priložnosti za uveljavljanje znanja, ki ga vsebuje socialnodelovno ravnanje, za zagotavljanje kakovostnega življenja ljudem v zadnjem obdobju življenja so prav z uveljavljanjem nove socialne zakonodaje večje kot kdajkoli prej.

Literatura

- BURACK-WEISS, A. in BRENNAN, F. C. (1991): *Social Work with the Elderly*. New York, The Haworth Press.
- FLAKER, V. (2012): *Direktno socialno delo*. Ljubljana, */ cf.
- HOČEVAR, B. (2012): *Le še petina dobiva varstveni dodatek*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/arhiv/iskalnik/?niz=varstveni%20dodatek> (30. oktober 2012)
- JORDAN, B. (2012): Individualisation, liberal freedom, and social work in Europe. *Dialogue in Peaxis: A Social Work International Journal* 1 (1-2): 7–25.
- KALTON, G. in VEHOVAR, V. (2001): *Vzorčenje v anketah*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- KOSKINEN, S. (1997): Aging and Social Work: The Development of Gerontological Social Work. V *Social and Economic Aspects of Ageing Societies: European Inter-University Consortium for International Social Development – European Branch*, ur. N. Stropnik, 1–16. Ljubljana, Institute for Economic Research.
- LYMBERY, M. (2005): *Social Work with Older People. Context, Policy and Practice*. London, Sage.
- MALI, J. (2008): *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- MALI, J. (2009a): Sožitje med generacijami, kot ga razumemo v socialnem delu: sožitje generacij. V *Vloga starejših v sodobni slovenski družbi: zbornik*, ur. S. Bezjak, 70–76. Ljubljana, Inštitut Hevrek.
- MALI, J. (2009b): Medgeneracijska solidarnost v obstoječih oblikah skrbi za stare ljudi. V *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*, ur. V. Tašner, I. Lesar, M. G. Antić, V. Hlebec in M. Pušnik, 243–256. Ljubljana, Pedagoška fakulteta.
- MESEC, B. (1997): *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo.
- MESEC, B. (1998): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo.
- NAGODE, M., JAKOB KREJAN, P. in SMOLEJ, S. (2011): *Izvajanje pomoči na domu. Analiza stanja v letu 2010. Končno poročilo*. Ljubljana, Inštitut za socialno varstvo.
- PULJIZ, V. (2012): Socialna politika i stari ljudi. V *V. Konferencija socijalnih radnika. Medugeneracijsko povezivanje i aktivno starenje: izazovi za socijalni rad. Trogir, 10. – 12. Listopada 2012*, Š. Karačić (ur.), 13. Zagreb, Hrvatska udruga socijalnih radnika.
- REPOVŽ, E. (2012): *130.250 novih vlog na centrih za socialno delo*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/slovenija/130-250-novih-vlog-na-centrih-za-socialno-delo.html> (20. januar 2012).
- RESOLUCIJA O NACIONALNEM PROGRAMU SOCIALNEGA VARSTVA ZA OBDOBJE 2006–2010**. Uradni list RS 39/2006.
- MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO IN SOCIALNE ZADEVE (n. d.): *Strategija varstva starejših do 2005 – Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (8. november 2012).
- WILSON, G. (2001): *Understanding Old Age*. London, Sage.
- ZAKON O SOCIALNOVARSTVENIH PREJEMKIH**. Uradni list RS 61/2010.
- ZAKON O UVELJAVLJANJU PRAVIC IZ JAVNIH SREDSTEV**. Uradni list RS 62/2010.

cionalnega življenja življenju zunaj ustanov in procesa socialne integracije ter vključevanja. V nadaljevanju članek podrobneje opiše posebnosti institucionalnega dela, poudari dileme in zahteve v povezavi z njim. V sklepnem delu avtor razmišlja o slovenskem razvoju vzgojnih zavodov v povezavi s prej omenjenimi koncepti, idejami in procesi.

Ključne besede: dezinstytucionalizacija, normalizacija, decentralizacija, regionalizacija, socialna integracija, vključevanje.

Dr. Mitja Krajncan je izredni profesor na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem. Njegovo raziskovalno polje je povezano z metodiko socialno pedagoškega dela, področjem vzgojnih zavodov in izvendružinske vzgoje, institucionalne vzgoje in njenih alternativ ter doživljajske pedagogike (mitja.krajncan@pef.upr.si).

128–137 Jana Mali

Socialno delo s starimi ljudmi in nova socialna zakonodaja

V začetku leta 2012 sta začela veljati dva zakona, in sicer Zakon o socialnovarstvenih prejemkih in Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev. Oba močno posegata v kakovost življenja starih ljudi. V prispevku prikazemo kratko raziskavo, v kateri smo opravili intervjuje s starimi ljudmi, uporabniki socialnih služb, in socialnimi delavkami, o prvih učinkih nove socialne zakonodaje. Ugotovitve raziskave so skrb zbujajoče. Ugotavljamo, da se stari ljudje množično odpovedujejo pravici do varstvenega dodatka, z novo socialno zakonodajo so številni izgubili pravico do državne pokojnine in postajali čedalje bolj odvisni od prihodkov družinskih članov, še posebno svojih otrok. Odpovedujejo se številnim dobrinam, pogosto tudi tistim, ki zagotavljajo minimalno kakovost življenja. Na drugi strani učinki socialne zakonodaje posegajo tudi v strokovno delo socialnih delavcev, saj jim nova socialna zakonodaja preprečuje uresničevanje osnovnega poslanstva pri delu s starimi ljudmi, to je zagotavljanja pomoči iz stisk, v katerih so se znašli. Stari ljudje

izgubljajo zaupanje v socialne delavce, saj doživljajo pomoč socialnih delavcev kot neučinkovito.

Ključne besede: stari ljudje, socialno delo, kakovost življenja, kvalitativno raziskovanje, socialna zakonodaja.

Jana Mali je docentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Njeno področje raziskovanja in pedagoškega dela so socialno delo s starimi ljudmi, socialno delo z osebami z demenco, supervizija v socialnem delu, metode socialnega dela, dolgotrajna oskrba (jana.mali@fsd.uni-lj.si).

138–143 Petra Kovačec, Nika Merc

Reprezentacije duševnega zdravja v filmih – ovira za dezinstytucionalizacijo

Medijska reprezentacija duševnega zdravja ustvarja odnos do duševne stiske in ljudi, ki jo doživljajo. Podobno sveta nam namreč pomagajo oblikovati množični mediji, še zlasti televizija, ki je kljub priljubljenosti interneta še vedno najbolj razširjena. Povzemava, kako mediji prikazujejo ljudi s težavami v duševnem zdravju in kako razlagajo proces dezinstytucionalizacije. Analizirava deset filmov iz različnih obdobij in različnih žanrov in poskuša ugotoviti, kakšna je povezava duševnega zdravja z določenim žanrom, kako filmi odražajo stanje v psihiatriji v obdobju, v katerem so bili posneti, kako obravnavajo ljudi z duševnimi stiskami glede na spol, ali prikazujejo medicinski ali socialni način obravnave. Vpliv medijev je velik in prav mediji s podobami, ki jih prikazujejo, ustvarjajo drugačnost in tudi prek filmov dajejo ljudem napačno predstavo o duševnem zdravju, ki jo ljudje prehitro ponotranjijo.

Ključne besede: duševno zdravje, medijske reprezentacije, mediji, filmi, dezinstytucionalizacija.

Nika Merc diplomirana socialna delavka. Dela na področju duševnega zdravja v skupnosti. Zanima jo predvsem področje nasilja v družini in medijske reprezentacije (nika.merc@gmail.com).

tutions in their vicinity. Also discussed the concept of normalization in terms of making life in an institution as similar as possible to that outside of institutions. The process of social integration and inclusion are then explored. The specifics of institutional work are examined in detail, with a focus on its characteristics, challenges and requirements. A reflection on the development of Slovenian re-educational institutions concludes the article with regard to the aforementioned concepts, ideas and processes.

Keywords: deinstitutionalization, normalization, decentralization, regionalization, social integration, inclusion.

Dr. Mitja Krajncan is an associate professor at the Faculty of Education at the University of Primorska. His research interests are in the methods of social pedagogy, residential institutions for children, education outside the family and its alternatives and experimental pedagogy (mitja.krajncan@pef.upr.si).

128–137 Jana Mali

Social Work with Older People and New Social Legislation

At the beginning of 2012 the process of the realisation of two laws, the law on social welfare incomes and the law on asserting public funds, began. Both laws have strong impact on good quality of old age. The paper presents results of a short research in which interviews with older people, users of social services and social workers were conducted and investigated. The findings are terrifying. Older people resign a right to pension benefit; new social legislation caused mass loss of the right to the state pension and increasing dependence of older people on family members (especially their children) income. Older people give up numerous goods, important for assuring the minimum level of quality life in old age. On the other hand the effects of new social legislation intervene in professional social work. The endeavour of essential social work with older people mission (i.e. help for resolving problems) is obstructed. Older people are

losing the confidence in social workers because their help is not effective enough.

Keywords: older people, social work, quality of life, qualitative research, social legislation.

Jana Mali is Senior Lecturer at Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Her areas of research and teaching are social work with older people, social work with people with dementia, supervision in social work, methods of social work, long – term care (jana.mali@fsd.uni-lj.si).

138–143 Petra Kovačec, Nika Merc

Representation of Mental Health on the Screen – an Obstacle for Deinstitutionalisation

This article deals with the presentation of mental health in the mass media. Taking into consideration that the image of the world is also created by mass media, among which the television is still prevalent despite the popularity of the internet, we decided to show how the media present people with mental health problems and how it interprets the process called deinstitutionalisation. The focus was on ten films in individual historical periods and set several minor theses. These refer to the connection of mental health with the film genre, to the handling of users according to the gender, to the medical or social way of dealing with such a topic to the terms used and also to the means of expression, connected to mental health. It is a fact that awareness of the influence of mass media on the audience is insufficient. The mass media help shape the world and create differences and also use films to create a wrong impression about mental health, which is too quickly internalised by the viewers.

Keywords: mental health, presentation, media, film, deinstitutionalisation.

Nika Merc is social worker. Her area of study and practical work is mental health in the community. Her main interests are domestic violence and media presentations (nika.merc@gmail.com).